

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 378.1

DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-1

О.В. ВОЩЕВСЬКА,

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА І ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ

У статті зосереджено увагу на необхідних професійних та особистісних якостях сучасних викладачів, які необхідні для підготовки високоякісних та конкурентоспроможних фахівців сьогодення. Викладач закладу вищої освіти значною мірою впливає на формування особистості майбутнього фахівця не лише знаннями, але і звичками, переконаннями, ставленням до оточуючих. Слід зазначити, що емоційна спрямованість викладача є важливим чинником взаємодії в навчально-виховному процесі. Значну увагу приділено позитивному світосприйняттю особистості, оптимізму, що допомагає підвищити прагнення людини до успіху уникаючи концентрації на невдачах. У роботі роз'яснюється вплив позитивного та негативного настрою на засвоєння навчального матеріалу студентами. Наводяться приклади емоційних прийомів, які можна застосовувати на практиці під час викладання різних дисциплін. На думку вчених, інформація має фізіологічно активізувати та емоційно чіпляти студента, щоб її сприйняти та гарно запам'ятати. Автор зазначає, що під час оцінювання педагогічної майстерності викладача слід звернути увагу: інформаційно-логічну характеристику лекції; активізацію розумової діяльності студента на занятті; емоційний характер лекції; наочність.

Зазначимо, що успішну професійну діяльність педагога можна охарактеризувати чотирма основними блоками навичок: 1) методи мислення (креативність, вирішення проблем, критичне мислення, навчання протягом життя); 2) засоби праці (інформаційна культура, вільне володіння цифровими технологіями); 3) методи роботи (креативність, колаборативність); 4) навички, необхідні для успішної життєдіяльності (громадянська позиція, особиста і соціальна відповідальність).

У статті подано приклад структури заняття Гарвардської бізнес-школи. Конкретизовано, які завдання краще давати на занятті, які питання обговорювати, як краще завершити заняття тощо. Подано приклади анкет американських університетів «Оцінювання курсу студентами», «Визначення рейтингу викладача».

Ключові слова: викладач, студент, особистість, засвоєння навчального матеріалу, емоційні прийоми, структура заняття, дискусія.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток економіки будь-якої країни залежить від рівня освіченості її громадян. У свою чергу, особистість, професійні та світоглядні якості майбутнього фахівця залежать від викладача вищого навчального закладу. Останнім часом серед абітурієнтів України стало популярним вступати на навчання до закордонних закладів освіти. Зарубіжна освіта вважається кращою, а викладачі більш кваліфікованими. Таким чином, наша країна щороку втрачає величезну кількість талановитої молоді, яка рідко повертається назад на Батьківщину. У цій статті ми спробуємо висвітлити, які ж якості повинні мати викладачі закладів вищої освіти, щоб не посту-

патися у своїй кваліфікації викладачам кращих закордонних університетів; як правильно підтримувати мотивацію студентів до навчання, які стилі викладання краще застосовувати, на які якості особистості викладача звернути увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями особистості викладача вищої школи займався ряд вчених, серед яких можна виділити І. Зязюна, Н. Волкову, О. Котенко, С. Гончаренко, В. Гриньову, В. Шахова та ін. Вплив викладача на розвиток особистості студента у своїх працях висвітлювали Л. Спірін, С. Вітвицька, А. Капська, Б. Беляєв, С. Максименко та ін. У працях таких американських вчених, як Р. Ліонс, Б. Блум, Р. Фельдер, Ф. Робінсон та ін. акцент робиться на вищу освіту та роль викладача в ній. Розбираються моделі підвищення педагогічної майстерності викладачів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В епоху інформатизації науки, вільного доступу до закордонних вищих навчальних закладів виникають високі вимоги до системи української освіти, зокрема методики викладання, до особистості самого педагога. Незважаючи на те, що чимало вчених займається цим питанням, все ж воно не достатньо вивчене. На нашу думку, особливо корисним та цікавим буде висвітлення досвіду організації навчання в найкращих університетах світу.

Формування цілей статті. Визначити вплив особистісних, професійних якостей викладача на формування особистості майбутнього фахівця. Розглянути модель поведінки викладачів закордонних вищих навчальних закладів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Особистість – стійка система соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства. Це поняття визначає суспільну сутність людини, що пов'язана із засвоєнням різноманітного виробничого та духовного досвіду суспільства [1].

Викладач закладу вищої освіти значною мірою впливає на формування особистості майбутнього фахівця не лише своїми знаннями, але і своїми звичками, переконаннями, ставленням до оточуючих [2]. Сучасний викладач задає вектор розвитку для студентів, рухаючись разом з ними в напрямі досягнення поставлених цілей. Справжній педагог вміє виділити основні завдання, сприяти плідній роботі студентів у знаходженні креативних рішень для вирішення традиційних проблем. Іншими словами, це особа, яка користується авторитетом, за якою інші люди слідує, хто допомагає їм досягати поставлених цілей [3; 4]. Так, Н.П. Наталевич зазначає, що викладач – це людина, яка не тільки є прикладом для інших, але і не зупиняється у своєму саморозвитку, намагається виховувати не повчанням, а власним прикладом [4; 5].

Навчання є важливим процесом не лише для студентів, але і для самих викладачів. Студенту необхідно відчувати свою значущість та цінність для викладача, в той час викладач має відчувати свій позитивний вплив на студента [6]. Слід зазначити, що безперечно важливим є те, як студенти сприймають викладача. Але ще важливішим є те, як вони сприймають себе самі поряд з викладачем [7].

Для того, щоб студенти почувалися впевнено та спокійно, на занятті має панувати відповідна атмосфера. Так, Т.І. Корж у своїх працях особливо увагу приділяє позитивному світосприйняттю особистості, оптимізму. На його думку, оптимізм допомагає підвищувати прагнення до успіху, не концентруватися на невдачах. Емоційна спрямованість викладача є важливим чинником взаємодії в навчально-виховному процесі. Вона мобілізує студентів, спонукає їх до дії, стимулює інтелектуальну активність. У свою чергу, негативно забарвлені думки ускладнюють спілкування викладача та студентів, призводять до скутості викладача, перешкоджають прояву творчої ініціативи, прагнення до інновацій, ускладнюють появу довіри між учасниками навчально-виховного процесу [8].

Дослідження доводять, що сприйняття матеріалу може покращуватися за рахунок позитивних емоцій, які ведуть до нестандартного способу мислення. Ці емоції особливо полегшують роботу над завданнями, які для виконання потребують творчого підходу, уяви та фантазії [9; 10]. Але викладач має звернути увагу на те, що іноді піднесений настрій може відволікати студента від засвоєння матеріалу, особливо якщо матеріал вважається нецікавим та неважливим. За такої ситуації студенти відволікаються та не концентруються на темі заняття. І навпаки, якщо студенти усвідомлюють важливість та значущість матеріалу, піднесений настрій не впливає на

його засвоєння. Слід зауважити, що викладачі мають бути уважними до ситуацій неуспіху студента. Негативні емоції, як правило, відволікають думки студента від самого предмета, скеровують на внутрішнє «Я», пошуки шляхів вирішення проблеми. Така ситуація негативно впливає на навчальний процес, послаблюючи мотивацію до навчання.

Існує така думка, що зміст навчальних матеріалів несе емоційний потенціал. На думку вчених, інформація має фізіологічно активізувати та емоційно чіпляти студента, щоб її сприйняти та гарно запам'ятати [11]. Так, американські вчені (М. Айнлей разом з колегами [12; 13]) займалися дослідженням емоційних реакцій під час читання текстів. Виявилось, що ситуативний інтерес був основним показником наполегливості читання тексту, яке супроводжувалося позитивними емоціями. Отже, щоб викликати інтерес у студентів під час роботи над текстом, викладач відповідно має підібрати такий матеріал, щоб викликати сильні емоції, такі як радість, здивування чи навіть відраза.

Розглянемо деякі емоційні прийоми, які можна застосовувати на практиці в процесі викладання [14]:

1. Несподіванка. Використання невідомої, несподіваної інформації доповненої яскравими образними прикладами.

2. Пряме включення. Варто відмовитися від розтягнутого вступу чи відступу.

3. Застосування елемента неформальності.

4. Провокація.

5. Апеляція до авторитету.

6. Співпереживання.

7. Спонування до прийняття рішення.

Для того, щоб заняття було максимально продуктивним, викладач повинен продумати його структуру заздалегідь. Так, готуючись до заняття, викладачі коледжу Гарварду пропонують приблизну структуру підготовки [15]:

Завдання:

1. Окреслити 2–3 основних завдання на заняття.

2. Виокремити місце конкретного заняття з цілого курсу дисципліни.

3. Продумати, яким чином покращити аналітичні навички, лідерський потенціал студента.

Можливості та виклики для викладача:

1. Віднайти актуальні, цікаві і навіть несподівані питання для обговорення на занятті. Обдумати, яким чином залучити студентів до участі в дискусії.

2. Вміти передбачити складні питання і бути готовим допомогти студентам у знаходженні відповіді на них.

3. Спробувати пов'язати матеріал заняття з поточним дослідженням.

Структура заняття:

1. Продумати питання, які варто розкрити під час заняття.

2. Поділити дискусію на логічні частини, продумавши плавний перехід між ними, відводячи необхідний час на кожну.

3. Продумати методи заохочення студентів до роботи.

Обговорення проблеми:

1. Продумати запитання, які налаштують студентів на сприйняття нового матеріалу.

2. Продумати перехід від одного завдання до іншого.

3. Пов'язати досвід студентів з новим матеріалом.

4. Мотивувати студентів до обдумування питання поза межами аудиторії.

Завершення заняття:

1. Продумати, як правильно завершити дискусію

2. Продумати план дій, коли на завершення дискусії не вистачить часу, або навпаки – буде занадто багато часу.

Цікавою є думка професора Делонга, який зазначає, що викладачу варто приходити на заняття не пізніше, ніж за 10 хвилин до його початку. Це дозволить краще відчувати атмосферу в групі, дружні зв'язки, інтереси студентів і взагалі настрої

та налаштованість на заняття. Приблизно по завершенню двох тижнів від початку навчання викладач просить студентів написати, що їм подобається на його заняттях, що категорично не подобається і це варто припинити робити та що, навпаки, потрібно терміново почати використовувати. Викладач аналізує деякі побажання студентів на занятті, намагається прислухатися до їхніх прохань та зауважень. У разі якщо студент не встигає опрацювати матеріал або не розуміє його, викладач заохочує писати листи йому на електронну пошту для подальшої домовленості та допомоги [16].

Професор Джим Хескет наголошує на необхідності та користі від взаємовідвідин занять. Особливо це корисно молодим викладачам [16]. Під час аналізу лекції та оцінювання педагогічної майстерності викладача слід звернути увагу на: інформаційно-логічну характеристику лекції; активізацію розумової діяльності студента на занятті; емоційний характер лекції; наочність [17, с. 249].

Успішну професійну діяльність викладача можна охарактеризувати чотирма основними блоками навичок: 1) методи мислення (креативність, вирішення проблем, критичне мислення, навчання протягом життя); 2) засоби праці (інформаційна культура, вільне володіння цифровими технологіями); 3) методи роботи (креативність, колаборативність); 4) навички, необхідні для успішної життєдіяльності (громадянська позиція, особиста та соціальна відповідальність) [18; 19].

Цікаво, що в університеті штату Флорида після оволодіння курсом студенту пропонують оцінити його важливість, корисність, логічність змісту тощо [20, с. 185].

Оцінювання курсу студентами

(університет штату Флорида, США)

1. Якою мірою на Вас вплинув курс?
( ) значно вплинув ( ) вплинув ( ) посередньо
( ) нижче середнього ( ) дуже мало
2. Наскільки курс був цікавим для Вас?
( ) дуже цікавий ( ) достатньо цікавий ( ) посередній
( ) нижче середнього ( ) нецікавий
3. Якою мірою курс є практично корисним?
( ) дуже корисний ( ) трохи більше середнього ( ) посередній
( ) трохи нижче середнього ( ) некорисний
4. Як часто матеріал подавався ясно та логічно?
( ) завжди ( ) часто ( ) інколи ( ) рідко ( ) ніколи
5. Якщо б Вам запропонували пройти інший, подібний до прослуханого курс, Ви б погодились?
( ) звичайно, так ( ) напевно ( ) напевно, ні ( ) точно ні.

Характеристики курсу

1. Назва курсу: _____
2. Позитивні характеристики: _____
3. Недоліки: _____
4. Ваші рекомендації для покращання прослуханого або подібних курсів: _____

Оцінка курсу

1. Найбільш корисні розділи курсу: _____
2. Найменш важливі розділи курсу: _____
3. Чи задовольнив курс Ваші очікування? _____
4. Інші коментарі: _____

Крім того, респонденти оцінюють педагогічну техніку викладача, особисті якості, ставлення до студентів, визначають сильні та слабкі його характеристики [20, с. 186]. Слід додати, що коли курс викладається кількома викладачами, вагомим параметром якості роботи педагога виступає кількість студентів, які відвідують певний курс.

АНКЕТА

визначення рейтингу викладача
(Університет штату Флорида, США)

Уважно прочитайте запитання та дайте щирі відповіді на них. Ваші відповіді ніяким чином не вплинуть на вашу оцінку з цього предмета. Резюме про викладача буде зроблене студентами. Викладач побачить тільки це резюме.

1. Порівнюючи з викладачами, з якими Вам довелося працювати, як Ви оцінюєте якість роботи викладача з цього предмета?

- Дуже висока   Досить добра   Середня
 Дуже низька   Одна з найгірших

2. Наскільки Ви вражені майстерністю викладача з цього предмета?

- Дуже   Помітно
 Посередньо   Мало   Зовсім мало

3. У чому, на Вашу думку, можливі недоліки курсу, якщо вони є?

- У самому предметі   В особистості викладача
 У методиці викладання   У майстерності викладача
 У темі заняття

4. Яким є викладач у відношенні до студентів:

- Завжди ввічливий та уважний до всіх
 Уважний і тактовний майже до всіх
 Інколи неухважний та грубий
 Часто грубий та неухважний до студентів

5. Говорячи про ліберальність, толерантність, прогресивні ідеї, чи можна сказати, що викладач:

- Заохочує студентів висловлювати власні точки зору
 Дотримується лише власних позицій, але у той самий час є толерантним до інших
 Вороже ставиться до інших точок зору

6. Які з перелічених якостей найбільш точно характеризують Вашого викладача:

- Урівноважений – не занадто критичний та чутливий
 Цілком урівноважений, справедливо оцінює знання студентів
 Занадто критичний, надзвичайно уразливий, неправильно оцінює знання студентів

7. Напишіть перелік сильних та слабких сторін Вашого викладача

Сильні	Слабкі
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.

8. Якби у вас була можливість оцінити роботу викладача за шкалою, за якою оцінюють рівень знань студентів, яку б оцінку ви поставили

- A   B   C   D   F

№ з/п	Особистісні характеристики	Рівень				
		Високий	Середній			Низький
		5	4	3	2	1
1	Зовнішність					
2	Якості лідера					
3	Бажання до співпраці					
4	Заслугує довіри					
5	Ентузіазм					
6	Вишуканість та делікатність при спілкуванні					
7	Індивідуальність					
8	Поведінка					

№ з/п	Особистісні характеристики	Рівень				
		Високий	Середній			Низький
		5	4	3	2	1
9	Інтерес до інших					
10	Небайдужість до проблем інших					
11	Чесність					
12	Впевненість у власних силах					
13	Голос викладача					
14	Щирість					
15	Наполегливість					
Особистісні якості						
1	Усне мовлення					
2	Писемне мовлення					
3	Ініціативність					
4	Здатність працювати з іншими					
5	Здатність діяти залежно від ситуації					
6	Уміння навчати					
7	Ставлення до критики					

Варто наголосити на тому, що ці результати оцінювання курсу та педагогічної діяльності викладачів доступні широкому загалу. Щоб не помилитися у правильності вибору курсу та викладача, студенти знайомляться з результатами анкетування своїх попередників. У свою чергу, ця інформація буде корисною для самих викладачів, щоб дізнатися про ставлення студентів до їхнього курсу та й узагалі до особистості педагога [20, с. 79].

Викладачеві на першому занятті рекомендують ознайомити студентів з організаційними моментами: номер аудиторії, першоджерела з пропонованого курсу, порядок відвідування, форми та методи оцінювання, особливості роботи на занятті, методика проведення екзамену чи заліку [20].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, педагоги, які творчо захоплені своєю навчальною дисципліною, працюють над удосконаленням педагогічної майстерності, підтримують сприятливу атмосферу на занятті позитивно впливають на ставлення студентів до предмета. Подальше наукове дослідження буде полягати у вивченні та використанні передового педагогічного досвіду високорозвинутих країн.

Список використаної літератури

1. Особистість. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Особистість> (дата звернення: 26.11.2020).
2. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Изд-во МГУ, 1980. 360 с.
3. Leadership. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Leadership> (дата звернення: 17.06.2019).
4. Воцевська О.В. Взаємовплив лідерських якостей та іміджу викладача вищої школи. *Інтернаука*. 2017. № 3 (25). Т. 1. С. 65–69.
5. Наталевич Н.П. Харизматичні якості викладача вищого навчального закладу – інструмент створення соціокультурного простору майбутнього фахівця. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5701/1/Natalevich.pdf> (дата звернення: 26.11.2020).
6. Hascher Tina. Learning and Emotion: perspectives for theory and research. *European Educational Research Journal*. 2010. Vol. 9 (1). P. 13–28.
7. HBS Christensen Center, Case Method in Practice: Instructor Performance. URL: https://www.hbs.edu/teaching/Documents/WebTranscript_InstructorPerformance.pdf (дата звернення: 26.11.2020).

8. Корж Т.І. Вплив позитивної спрямованості особистості на успішність професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2013. № 114. С. 94–97.
9. Isen A.M., Daubmann K., Nowicki G. Positive affect facilitates creative problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. № 52. P. 1122–1131. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.52.6.1122> (дата звернення: 26.11.2020).
10. Fredrickson B.L. The Role of Positive Emotions in Positive Psychology. *American Psychologist*. 2001. № 56 (3). P. 218–226. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218> (дата звернення: 26.11.2020).
11. Schürer-Necker E. Gedächtnis und Emotion. Zum Einfluss von Emotionen auf das Behalten von Texten [Memory and emotion. The influence of emotions on text restoring skills]. Beltz, Psychologie Verlags Union, 1994. 221 p.
12. Ainley M., Corrigan M., Richardson N. Students, Tasks and Emotions: identifying the contribution of emotions to students' reading of popular culture and popular science texts. *Learning and Instruction*. 2005. no. 15 (5). P. 433–447. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.learninstruc.2005.07.011> (дата звернення: 26.11.2020).
13. Ainley M., Hidi S., Berndorff, D. Interest, Learning, and the Psychological Processes that Mediate their Relationship. *Journal of Educational Psychology*. 2002. № 94 (3). P. 545–561. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0663.94.3.545> (дата звернення: 26.11.2020).
14. Ванек Д., Ман Ф. Профессиональная подготовка учителей и проблемы формирования мотивации достижения и контроля действий. *Вопросы психологии*. 1989. № 3. С. 34–40.
15. Elements of effective class preparation. *C. Roland Christensen Center for Teaching and Learning, Harvard Business School*. URL: <https://www.hbs.edu/teaching/Documents/Elements-of-Effective-Class-Preparation.pdf> (дата звернення: 26.11.2020).
16. Harvard Business School Christensen Center, Case Method in Practice: Instructor Performance. URL: https://www.hbs.edu/teaching/Documents/WebTranscript_InstructorPerformance.pdf (дата звернення: 26.11.2020).
17. Остапенко Т.М. Методика викладання як головна ланка дидактики і навчальний предмет. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2018. № 2 (16). С. 246–251.
18. Рябова З.В., Єльнікова Г.В. Професійне зростання педагогів в умовах цифрової освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 20 (6). С. 369–382. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4202/1728> (дата звернення 25. 01. 2021).
19. Овчарук О.В. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб. тез доп. учасників на Всеукр. наук.-прак. семінарі. Київ: Ін-т інформац. технологій і засобів навчання НАПН України, 2019. 108 с.
20. Вощевська О.В. Зміст і процес підготовки інженерів-аграрників у вищій школі США: монографія. Ніжин: Аспект-поліграф, 2011. 220 с.